

*(z kapitoly Školství)*

Už před první světovou válkou se v Českých zemích podařilo téměř vymýtit analfabetismus. Povinnou šestiletou školní docházku splnilo téměř sto procent obyvatel, ale opravdových vzdělanců zůstávalo málo. I středoškolák se proto těšil značné autoritě, vždyť počet gymnazistů dosahoval sotva jednoho procenta chlepecké populace. Stejně ctěni byli středoškolští profesori a studenti je oslovovali „vašností“. Vzdělanost byla distinktivním znakem středních a vyšších vrstev. Co se týče šlechticů, těm bohatším se až do maturity dostávalo exkluzivního soukromého vzdělání, zkoušky skládali každý půlrok a pak mířili většinou na humanitně zaměřené obory vysokých škol.

Zvláštní postavení měly studující ženy, jimž se dveře k vyššímu vzdělání otevřely těsně před válkou, například šestitřídní dívčí lycea byla zavedena roku 1901. O sedm let později získalo právo maturity dívčí gymnázium Minerva (kde se muselo platit školné), které bylo roku 1917 přejmenováno na Městské dívčí reálné gymnázium Elišky Krásnohorské. V té době měla škola přes sedm set studentek.

O studiu na Minervě snila Helena Čapková, sestra spisovatelů Josefa a Karla. Doufala, že její matka tento nápad podpoří, a proto se na ni obrátila slovy:

„Nemyslíš, maminko, že by bylo lepší, kdybych už teď místo uklízení a háčkování se začala učit latinsky a třeba i řecky? Chtěla bych asi tak za rok jít studovat do Prahy do Minervy, prý je možné do ní přestoupit z lycea, ale udělat dřív zkoušky. Ptala jsem se na to pana ředitele; a pak bych šla, ó bože, pak bych šla studovat medicínu. Ta se mi strašně líbí a myslím, že bych se nebála krve právě jako tati. Ale na vnitřní nemoci bych šla, to se ví, radši!“ Matka však odpověděla: „Ty ses zbláznila a Mareš taky (ředitel lycea – pozn. M. M.); dávno vidím, že ti nevoní domácí práce.“

Není bez zajímavosti, že na dívčích školách byl vyučován tělocvik v plné míře až po válce, zatímco předtím se žákyně učily především domácím pracím, například pletení punčoch, háčkování, šití a vyšívání. Dokonalé manuální schopnosti měly mít absolventky hospodyňských škol, zatímco chytré dívky mohly uplatnit svou bystrost při studiu na Učitelském ústavu, kde získaly i maturitu. Ovšem muži vzdělané ženy s maturitou většinou nechtěli a učitelky se nesměly provdat, ani kdyby tomu tak bylo. Naprostou raritou byly ženy s univerzitním vzděláním. První byla Anna Honzáková, lékařka, která promovala roku 1902, následovaly ji další medičky. Podmínkou univerzitního studia pro ženy byla maturita a rakouské státní občanství.

*(z kapitoly Život na frontě)*

Ze strategických důvodů vojáci nesměli psát o tom, kde se nacházejí, ale zato posílali domů psaní vlastnoručně ozdobená dekorativními motivy, například květinami či obrázky reálií, vyobrazovali krajiny, které je cestou zaujaly, nebo kreslili portréty svých druhů. V dopisech často zmiňovali, co by rodina měla doma zařídit v hospodářství nebo co jim má poslat na frontu. „Potřebuji nůž, nemám čím krojit chleba,“ napsal jednadvacetiletý rolník Jan Šmatlán v únoru 1915 (o pár měsíců později padl). „Pošlete mi jeden kostěný a jeden dřevěný. Lžíci zde koupím dřevěnou, ale nůž ne. Dále drobek mletého kafe a cukrlín (dejte do rukavice), pak malou svíčku, drobitek másla neb něco, co máte, a potřebuji zde rukavice bez prstů, můžete je obšít novým plátnem. Balíček musí být malý, jen třicet deagramů.“ Vojín Jaroslav Štěpnička napsal své rodině na Smíchov 29. července 1917: „Přál bych si ty cigarety, ale nevím, zdali bych je obdržel. Pepa ať se nyní drží a schová mně pár těch okurek, až přijedu domů.“

Vojáci si krátili čas péčí o koně, kteří byli někdy tak vyčerpaní, že museli být posláni na zotavení do hor. Občas je i natírali přírodními barvami, aby splynuli s okolím. Také se věnovali hudbě, mívali vlastní amatérské orchestry, kreslili a malovali, psali verše. „K

ukrácení chvíl někteří hrají v karty, šachy, ovčín a vše možné,“ píše kovář Václav Poláček. „Také se utvořila také u každé rotě hudební kapela. Nástroje si udělali z březové kůry, která se svinula a vydávala troubením zvuk.“ Velení armády vyžadovalo, aby vojáci navštěvovali kostely a chodili ke zpovědi, což ovšem k morálnějšímu životu vojáků příliš nepřispělo. „A naši hoši, urostlí, statní, časem se dali do pořádku, holili se, chodili čistí a upravení, vousy pod páskama, navázali i důvěrné styky s děvčaty a ženami vojáků,“ vzpomínal později na francouzské zajetí Josef Šrámek.

Zodpovědnější vojáci se nevyhýbali svatbě se svedenými dívkami. „Kluci někteří se tam ženili, svatby byly skoro každý týden,“ píše Josef Dufka o ruské frontě. „Šlo to snadno, každý si jen přivedl dva svědky, kteří potvrdili, že ženicha znají a že je svoboděn. Pak při obřadech přestoupil na pravoslavnou víru. To vše byla svatba. Já jsem se však ženit nechtěl, protože to stálo dosti peněz, a mě bavilo být svobodným.“

*(z kapitoly Ženy a děti)*

Obeznamnost českých žen s lidskou reprodukcí byla mizerná. Lékařky musely být neprovdány, takže neměly většinou ani sexuální zkušenosti a nemohly v tomto ohledu nikomu poradit. Předmanželské sexuální styky byly rozšířené hlavně na venkově, kde se jimi chlapani rádi chlubil, a byť se někteří jen vytahovali, je zřejmé, že mimomanželských styků bez úplaty rapidně přibývalo. Těhotných nevěst bylo tolik, až začaly být tiše tolerovány. Prakticky jedinou antikoncepcí byla přerušovaná soulož (používaná už od starověku), nově se objevila metoda neplodných dní, ale ženy ani doktoři nebyli schopni stanovit je s jistotou. Krajním řešením bylo provedení ilegálního potratu. Po porodu nastal sexuální útlum, šestinedělky spaly odděleně od manžela, zatímco ženy kojící se měly vyvarovat kontaktu se spermatem, protože se věřilo, že by to mělo neblahý vliv na mléko.

Ženy se nejčastěji vdávaly ve věku 20-29 let, zatímco muži vstupovali do manželství od 24 do 30 let. Velmi mladí muži byli nejčastějšími klienty veřejných domů, ačkoliv tam čas od času zavítali i ženatí. Tamním pracovnícím se hanlivě říkalo fuchtle, flundry nebo bludičky. Prostitutce z nevěstince bylo většinou dvacet až třicet let, starší musely odejít a pokračovat na ulici. Co se postavy týká, nejoblíbenější byly za války plnoštíhlé dívky. Prostitutky ze nevěstinců musely povinně chodit dvakrát týdně na lékařské prohlídky, které organizovaly velké nemocnice, ale ženy si je samy musely platit, navíc se při vyšetření styděly. Ostatní ženy gynekologické vyšetření neabsolvovaly většinou ani jednou za život.

Nejvíce veřejných domů bylo ve městech s převahou německého obyvatelstva, tedy například v Liberci či Litoměřicích. V Praze bylo nejvíce prostitutek v centru a dělnických čtvrtích, naopak vůbec nesměly na Václavské náměstí, Letnou, Ovocný trh a do Karlovy ulice. V nevěstincích bývaly i kulturní a zábavní akce, velmi oblíbenými se staly nahé živé obrazy. Za války byla taková poptávka po prostitutkách, že se k tomuto „řemeslu“ uchýlovaly i číšnice a barmanky, v posádkových městech byly vchody do vináren a kaváren označeny červenými a modrými lucernami, pokud tam byly poskytovány takovéto „nadstandardní“ služby.

Homosexualita byla trestná, ale prostitute se dočkala regulativu až roku 1916, kdy byly posíleny pravomoci obcí v oblasti její regulace. Byly zavedeny povinné zdravotní knížky pro ty prostitutky, které podle nařízení neměly být podvyživené, mít srdeční vadu či TBC. Pokud byla zjištěna pohlavní choroba, musela být vyléčena dříve, než se žena vrátila do výkonu svého povolání. Nevěstky dostaly příručku *Poučení o příznacích pohlavního onemocnění*. Prostitutkám byl odepřen vstup na veřejné promenády, na nádraží, do kasáren a kostelů. Bylo absolutně zakázáno vykonávat prostituci dívkám do šestnácti let, u mladších jednadvaceti let se vyžadoval souhlas zákonného zástupce. Omezení platila i pro majitele nevěstinců, kteří nesměli prostitutkám bránit v odchodu nebo je vykořisťovat.

Počet lidí nakažených pohlavní chorobou jinou než sexuální cestou klesl díky zlepšené hygieně, přesto vyšší počet výskytů pohlavních chorob přetrval i po vzniku republiky. Vojáci často přicházeli domů z fronty nakaženi, přestože jejich ženy je mnohdy následovaly až na samotné bojiště, aby si „ohlídaly“ jejich věrnost.

„Oh, ženy dovedly doma řádně fantasírovat,“ napsal výtvarník Josef Váchal (1884-1969), „bály se nejen o těla mužů, leč i o jejich duši, a bylo jich mnoho přijíždějících za muži, domnívajících se, že jsou nepostradatelnými v jistých věcech, k obzvláštní radosti rumburských hoteliérů.“

---

*(z kapitoly Zábava, volný čas a sport)*

Byť se to z dnešního pohledu zdá zvláštní, kdybyste se zeptali mužů z počátku 20. století, jaký mají koníček, odpověděla by většina z nich, že kouření. O negativních dopadech takové záliby na lidské zdraví se vědělo už v předchozím století, což ale lidé s klidem ignorovali. Za války se stalo kouření dýmky dokonce luxusem, protože pravého tabáku byl nedostatek a musel se nahrazovat například bramborovou natí. Někteří se pokoušeli pěstovat tabák na zahradě, ale jeho kvalita nebyla dostatečná. Vojáci dostávali pravidelné příděly tabáku, zatímco civilní obyvatelstvo nakupovalo za „tabačenky“. První kouření bylo pro chlapce symbolickým vstoupením do světa dospělých. „Starší kamarádi mi dávali kouřit uherky, které stály jeden halěr,“ vzpomíná na tento okamžik František Zázvorka, jemuž bylo patnáct let. Naopak kouřící ženy byly považovány za velice vulgární.

Pojem volného času se v českých zemích zrodil v podstatě ze dne na den, a to roku 1905, kdy byl nařízen nedělní čtyřadvacetihodinový klid. V neděli se většinou chodilo do kostela a muži z nižších vrstev se následně odebrali do hospody, zatímco ženy tam zavítaly jen výjimečně, když byla tancovačka. Tanečních zábav bylo za války stále dost, zejména na vesnici, ale kvůli nedostatku mužů je navštěvovaly především odrostlejší děti, tančily se kolové tance, polky, valčík i čtverylka. V Praze se takto bavili dělníci v podnicích Klamovka, Omnibus, Gogo, Jedovna, Stará paní, U tří hvězdiček či Eldorado, o něco lepší byla od roku 1891 Aréna na Smíchově v Praze. Venkovanky si rády povídaly při domácích pracích, ideální bylo z tohoto pohledu draní peří. Měšťanky se scházely v kavárnách nebo se navštěvovaly doma většinou mezi pátou a sedmou hodinou večerní („po anglicku“) a v létě pořádaly zahradní slavnosti. Politici, umělci a intelektuálové se po večerech setkávali v kavárnách a vinárnách.

Vyjíždění „za město“ začalo být čím dál populárnější. Moderní rodiny zkoušely pořádat pikniky v přírodě, konzervativnější dávaly přednost výletním restauracím. Střední vrstvy si vždy alespoň jednou do roka našly čas a peníze na pobyt v lázních (velmi populární byly například Luhačovice), zatímco bohatí si pořizovali letní sídla. Venkovním aktivitám fandily i zájmové spolky a hnutí, ačkoliv kupříkladu rozvoj skautství u nás přerušila válka. Ta rovněž zhatila plány dělnických tělovýchovných jednot, které plánovaly uspořádat roku 1915 první dělnickou „olympiádu“.

Češi se na přelomu století zamilovali do spolků, do nichž mohl vstoupit každý, kdo měl dost volného času a financí na placení členských poplatků. Výběr byl obrovský: od náboženských a vzdělávacích přes střelecké, hasičské, politické a chovatelské až po charitativní a umělecké. Mezi ty nejpopulárnější ale patřily sportovní spolky a kluby, například dodnes existující a už tehdy slavné fotbalové kluby Slavia a Sparta. Roku 1908 byla založena katolická tělovýchovná organizace Orel.

Plavání se příliš neholdovalo, zato v zimě, pokud rybník zamrzl, se po něm projíždělo mnoho bruslařů, bruslilo se i v Praze na zamrzlé Vltavě. Z dalších zimních sportů si Češi oblíbili hokej, už roku 1907 vznikl dokonce první dámský hokejový kroužek. Ženy se pokoušely i lyžovat, ale dařit se jim začalo až po válce, kdy bylo konečně možné sportovat v kalhotách.

Celé rodiny si užívaly sáňkování nebo se chodily dívat na závodníky ve skoku na lyžích, což byla absolutní novinka.

Většina ale dávala přece jen přednost letním sportům, například tenisu, kuželkám, veslování, baseballu, házené, atletice, šermu, fotbalu nebo cyklistice – ta byla provozována dokonce i na Vltavě díky šlapacím hydrocyklům, ne nepodobným dnešním šlapacím lodičkám. Cyklistické závody se pořádaly v Průmyslovém paláci, dlouhé závody vedly kolem Prahy. V roce 1912 byla v Riegrových sadech otevřena stavba speciálně pro milovníky kolečkových bruslí American Skating Ring.

Slavné pražské kulečnickové sály se nacházely v kavárně Louvre na Ferdinandově (dnes Národní) třídě nebo v kavárně Arco na rohu Hyberské a Dlážděné ulice. Velmi oblíbené byly šachy, velký předválečný turnaj se konal roku 1912 v Obecním domě. Zapáleným šachistou byl i Alois Rašín, který si touto hrou krátil čas ve vězení. Osmnáctého října 1915 si poznamenal: „Večer hraju dvě partie šachu. Včera vyhrál jsem jednou já, jednou můj odpůrce, ovšem jen myšlený, donutil mne k remise. Děti se z fotografie na to dívají.“

---

*(z kapitoly Móda)*

Pánští krejčí byli většinou židovského původu. Za nejlepší módní závod platil salon Arnošky Roubíčkové, který od roku 1916 sídlil v paláci Koruna na rohu Václavského náměstí a Příkopů v Praze, šily se zde i filmové kostýmy a luxusní oděvy pro bohaté zákaznice. V Brně měl na Velkém náměstí obchod s módním zbožím Josef Arbter.

Dámská móda byla částečně přizpůsobena novému životnímu stylu. Ženy měly méně času na péči o zevnějšek a pro vykonávání řady manuálních prací byly původní oděvy zcela nevyhovující. Na prvním místě byla nyní praktičnost a hygiena, proto šněrovačky nahradil pevný živůtek, háčky vystřídaly knoflíky a podstatně se zkrátily rukávy. Dávala se přednost tmavšímu oblečení, světlé bylo vyhrazeno ženám pracujícím ve zdravotnictví a v kuchyních.

Zjednodušily se i šaty nevěst, nově se objevil svatební dámský kostým v různých barvách. Za společenské byly považovány dlouhé, jednoduché hedvábné večerní šaty (vhodné do tanečních i do divadla) a posledním výkřikem módy byly maličké kabelky, tzv. pompadúrky. Naproti tomu třeba zámožné vdovy měly trojí šaty pro počáteční smutek, kdy nebylo možné se oblékat do jiné barvy než černočerné a černého závoje, polosmutek a závěrečný smutek, kdy se nosila spíše tmavě šedá barva. V chladných měsících ženy nosily pod sukně a šaty punčochy z bavlny nebo vlny, které sahaly nad kolena. V létě byly nejčastěji ke spatření plášťové šaty a šatové sukně. Do módy přišly empírové střihy, zvonové sukně do půli lýtek a široké slamáky. Nosily se i velké límce, pásky zdůrazňující ženskou siluetu či blůzy vojenského střihu, pod něž se nosila podprsenka, kterou ovšem například na venkově prakticky nikdo neznal. Vznik Československé republiky ženy oslavovaly a vítaly v národních krojích.

Muži za války vyměnili fraky za smokiny a vycházkovou hůl. Někteří nosili denně uniformu, například úředníci se mohli pochlubit nejen bílými límečky, které jim ostatní záviděli, ale i rukavicemi téže barvy a kordy. Nezbytným doplňkem byly cibulové hodinky, v ideálním případě zlaté. Nejen ony, ale také například kožené nepromokavé boty vyrobené na míru však stály doslova celé jmění.

Co se týče nejmenších dětí, až do války se neslo jejich odívání v duchu, který známe i z přelomu 18. a 19. století, děvčata i chlapci byli oblékáni do stejných šatiček, a to zhruba do věku čtyř let, kdy přestali nosit plenky. Novinkou byly dětské námořnické oblečky (šatičky) a propichování uší nejmenším holčičkám, proti čemuž ale lékaři protestovali. Holčičky nosily přes šaty světlé zástěry.

Ženy chtěly i během války vypadat dobře, o zdravé mladé muže byla nouze a líbit se jim chtěly všechny. Veškeré zkrášlovací rituály ale měly zůstat přísně utajené, dekorativní

kosmetika byla teprve v plenkách. Módní byla světlá pleť, proto se ženy chránily před slunečními paprsky pomocí hedvábných slunečníků a háčkovaných rukavic bez prstů. Na pihy měl zabrat Louise Crème.

Vyčesané účesy si žádaly dlouhé husté kadeře, a kdo je neměl, musel si vypomoci příčesky (na prodeji vlastních vlasů se tak dalo dobře vydělat). Na péči o vlasy a proti lupům se používala vlasová voda a jako stylingový přípravek pomáda značky Elsa nebo Rekord. Pomádu používali i muži na provonění a vytvarování kníru, vousů a pěšinky. Koho trápily šediny, mohl vyzkoušet mléko na „návrat barvy vlasů“, jak hlásala dobová reklama.

O svou tvář se ženy staraly pomocí mýdla a krému, existovalo i speciální mýdlo na obličej, například liliové značky Elsa. Nehty se nelakovaly, ale leštily a pěstily pomocí krémů na bázi oleje, sádla a glycerinu. Profesionální péče nebyla dostupná, kosmetické salony v dnešním smyslu slova totiž ještě neexistovaly.

Muže přitahovaly spíše plnější tvary, a tak šly jistě na odbyt i drahé léky na zvětšení poprsí Pilules Orientales, jedna kúra stála skoro sedm korun.

Ústa si lidé proplachovali vodou značky Rekord, kožní potíže měla vyřešit mast Paratol, na migrénu se doporučovala mentolová tyčinka Elsa a stejná značka vyráběla i náplasti na kuří oka.

Obeznamenosť českých žen s lidskou reprodukcí byla mizerná. Lékařky musely být neprovdány, takže neměly většinou ani sexuální zkušenosti a nemohly v tomto ohledu nikomu poradit. Předmanželské sexuální styky byly rozšířené hlavně na venkově, kde se jimi chlapani rádi chlubil, a byt se někteří jen vytahovali, je zřejmé, že mimomanželských styků bez úplaty rapidně přibývalo. Těhotných nevěst bylo tolik, až začaly být tiše tolerovány. Prakticky jedinou antikoncepcí byla přerušovaná soulož (používaná už od starověku), nově se objevila metoda neplodných dní, ale ženy ani doktoři nebyli schopni stanovit je s jistotou. Krajním řešením bylo provedení ilegálního potratu. Po porodu nastal sexuální útlum, šestinedělky spaly odděleně od manžela, zatímco ženy kojící se měly vyvarovat kontaktu se spermatem, protože se věřilo, že by to mělo neblahý vliv na mléko.

Ženy se nejčastěji vdávaly ve věku 20-29 let, zatímco muži vstupovali do manželství od 24 do 30 let. Velmi mladí muži byli nejčastějšími klienty veřejných domů, ačkoliv tam čas od času zavítali i ženatí. Tamním pracovnícím se hanlivě říkalo fuchtle, flundry nebo bludičky. Prostitutce z nevěstince bylo většinou dvacet až třicet let, starší musely odejít a pokračovat na ulici. Co se postavy týká, nejoblíbenější byly za války plnoštíhlé dívky. Prostitutky ze nevěstinců musely povinně chodit dvakrát týdně na lékařské prohlídky, které organizovaly velké nemocnice, ale ženy si je samy musely platit, navíc se při vyšetření styděly. Ostatní ženy gynekologické vyšetření neabsolvovaly většinou ani jednou za život.

Nejvíce veřejných domů bylo ve městech s převahou německého obyvatelstva, tedy například v Liberci či Litoměřicích. V Praze bylo nejvíce prostitutek v centru a dělnických čtvrtích, naopak vůbec nesměly na Václavské náměstí, Letnou, Ovocný trh a do Karlovy ulice. V nevěstincích bývaly i kulturní a zábavní akce, velmi oblíbenými se staly nahé živé obrazy. Za války byla taková poptávka po prostitutkách, že se k tomuto „řemeslu“ uchýlovaly i číšnice a barmanky, v posádkových městech byly vchody do vináren a kaváren označeny červenými a modrými lucernami, pokud tam byly poskytovány takovéto „nadstandardní“ služby.

Homosexualita byla trestná, ale prostitute se dočkala regulativu až roku 1916, kdy byly posíleny pravomoci obcí v oblasti její regulace. Byly zavedeny povinné zdravotní knížky pro ty prostitutky, které podle nařízení neměly být podvyživené, mít srdeční vadu či TBC. Pokud byla zjištěna pohlavní choroba, musela být vyléčena dříve, než se žena vrátila do výkonu svého povolání. Nevěstky dostaly příručku *Poučení o příznacích pohlavního onemocnění*. Prostitutkám byl odepřen vstup na veřejné promenády, na nádraží, do kasáren a kostelů. Bylo absolutně zakázáno vykonávat prostituci dívkám do šestnácti let, u mladších jednadvaceti let se vyžadoval souhlas zákonného zástupce. Omezení platila i pro majitele nevěstinců, kteří nesměli prostitutkám bránit v odchodu nebo je vykořisťovat.

Počet lidí nakažených pohlavní chorobou jinou než sexuální cestou klesl díky zlepšené hygieně, přesto vyšší počet výskytů pohlavních chorob přetrvával i po vzniku republiky. Vojáci často přicházeli domů z fronty nakaženi, přestože jejich ženy je mnohdy následovaly až na samotné bojiště, aby si „ohlídaly“ jejich věrnost.

„Oh, ženy dovedly doma řádně fantasírovati,“ napsal výtvarník Josef Váchal (1884-1969), „bály se nejen o těla mužů, leč i o jejich duši, a bylo jich mnoho přijíždějících za muži, domnívajících se, že jsou nepostradatelnými v jistých věcech, k obzvláštní radosti rumburských hoteliérů.“

*(z kapitoly Zábava, volný čas a sport)*

Byt se to z dnešního pohledu zdá zvláštní, kdybyste se zeptali mužů z počátku 20. století, jaký mají koníček, odpověděla by většina z nich, že kouření. O negativních dopadech takové záliby na lidské zdraví se vědělo už v předchozím století, což ale lidé s klidem ignorovali. Za války se stalo kouření dýmky dokonce luxusem, protože pravého tabáku byl nedostatek a musel se nahrazovat například bramborovou natí. Někteří se pokoušeli pěstovat tabák na zahradě, ale jeho kvalita nebyla

dostatečná. Vojáci dostávali pravidelné přiděly tabáku, zatímco civilní obyvatelstvo nakupovalo za „tabačenky“. První kouření bylo pro chlapce symbolickým vstoupením do světa dospělých. „Starší kamarádi mi dávali kouřit uherky, které stály jeden halěr,“ vzpomíná na tento okamžik František Zázvorka, jemuž bylo patnáct let. Naopak kouřící ženy byly považovány za velice vulgární.

Pojem volného času se v českých zemích zrodil v podstatě ze dne na den, a to roku 1905, kdy byl nařízen nedělní čtyřadvacetihodinový klid. V neděli se většinou chodilo do kostela a muži z nižších vrstev se následně odebrali do hospody, zatímco ženy tam zavítaly jen výjimečně, když byla tancovačka. Tanečních zábav bylo za války stále dost, zejména na vesnici, ale kvůli nedostatku mužů je navštěvovaly především odrostlejší děti, tančily se kolové tance, polky, valčík i čtverylka. V Praze se takto bavili dělníci v podnicích Klamovka, Omnibus, Gogo, Jedovna, Stará paní, U tří hvězdiček či Eldorado, o něco lepší byla od roku 1891 Aréna na Smíchově v Praze. Venkovanky si rády povídaly při domácích pracích, ideální bylo z tohoto pohledu draní peří. Měšťanky se scházely v kavárnách nebo se navštěvovaly doma většinou mezi pátou a sedmou hodinou večerní („po anglicku“) a v létě pořádaly zahradní slavnosti. Politici, umělci a intelektuálové se po večerech setkávali v kavárnách a vinárnách.

Vyjíždění „za město“ začalo být čím dál populárnější. Moderní rodiny zkoušely pořádat pikniky v přírodě, konzervativnější dávaly přednost výletním restauracím. Střední vrstvy si vždy alespoň jednou do roka našly čas a peníze na pobyt v lázních (velmi populární byly například Luhačovice), zatímco bohatí si pořizovali letní sídla. Venkovním aktivitám fandily i zájmové spolky a hnutí, ačkoliv kupříkladu rozvoj skautství u nás přerušila válka. Ta rovněž zhatila plány dělnických tělovýchovných jednot, které plánovaly uspořádat roku 1915 první dělnickou „olympiádu“.

Češi se na přelomu století zamilovali do spolků, do nichž mohl vstoupit každý, kdo měl dost volného času a financí na placení členských poplatků. Výběr byl obrovský: od náboženských a vzdělávacích přes střelecké, hasičské, politické a chovatelské až po charitativní a umělecké. Mezi ty nejpopulárnější ale patřily sportovní spolky a kluby, například dodnes existující a už tehdy slavné fotbalové kluby Slavia a Sparta. Roku 1908 byla založena katolická tělovýchovná organizace Orel.

Plavání se příliš neholdovalo, zato v zimě, pokud rybník zamrzl, se po něm projíždělo mnoho bruslařů, bruslilo se i v Praze na zamrzlé Vltavě. Z dalších zimních sportů si Češi oblíbili hokej, už roku 1907 vznikl dokonce první dámský hokejový kroužek. Ženy se pokoušely i lyžovat, ale dařit se jim začalo až po válce, kdy bylo konečně možné sportovat v kalhotách. Celé rodiny si užívaly sáňkování nebo se chodily dívat na závodníky ve skoku na lyžích, což byla absolutní novinka.

Většina ale dávala přece jen přednost letním sportům, například tenisu, kuželkám, veslování, baseballu, házené, atletice, šermu, fotbalu nebo cyklistice – ta byla provozována dokonce i na Vltavě díky šlapacím hydrocyklům, ne nepodobným dnešním šlapacím lodičkám. Cyklistické závody se pořádaly v Průmyslovém paláci, dlouhé závody vedly kolem Prahy. V roce 1912 byla v Riegrových sadech otevřena stavba speciálně pro milovníky kolečkových bruslí American Skating Ring.

Slavné pražské kulečnickové sály se nacházely v kavárně Louvre na Ferdinandově (dnes Národní) třídě nebo v kavárně Arco na rohu Hybernské a Dlážděné ulice. Velmi oblíbené byly šachy, velký předválečný turnaj se konal roku 1912 v Obecním domě. Zapáleným šachistou byl i Alois Rašín, který si touto hrou krátil čas ve vězení. Osmnáctého října 1915 si poznamenal: „Večer hraju dvě partie šachu. Včera vyhrál jsem jednou já, jednou můj odpůrce, ovšem jen myšlený, donutil mne k remise. Děti se z fotografie na to dívají.“

---

*(z kapitoly Móda)*

Pánští krejčí byli většinou židovského původu. Za nejlepší módní závod platil salon Arnoštky Roubíčkové, který od roku 1916 sídlil v paláci Koruna na rohu Václavského náměstí a Příkopů v Praze, šily se zde i filmové kostýmy a luxusní oděvy pro bohaté zákaznice. V Brně měl na Velkém náměstí obchod s módním zbožím Josef Arbter.

Dámská móda byla částečně přizpůsobena novému životnímu stylu. Ženy měly méně času na péči o zevnějšek a pro vykonávání řady manuálních prací byly původní oděvy zcela nevyhovující. Na

prvním místě byla nyní praktičnost a hygiena, proto šněrovačky nahradil pevný živůtek, háčky vystřídaly knoflíky a podstatně se zkrátily rukávy. Dávala se přednost tmavšímu oblečení, světlé bylo vyhrazeno ženám pracujícím ve zdravotnictví a v kuchyních.

Zjednodušily se i šaty nevěst, nově se objevil svatební dámský kostým v různých barvách. Za společenské byly považovány dlouhé, jednoduché hedvábné večerní šaty (vhodné do tanečních i do divadla) a posledním výkřikem módy byly maličké kabelky, tzv. pompadúrky. Naproti tomu třeba zámožné vdovy měly trojí šaty pro počáteční smutek, kdy nebylo možné se oblékat do jiné barvy než černočerné a černého závoje, polosmutek a závěrečný smutek, kdy se nosila spíše tmavě šedá barva. V chladných měsících ženy nosily pod sukně a šaty punčochy z bavlny nebo vlny, které sahaly nad kolena. V létě byly nejčastěji ke spatření plášťové šaty a šatové sukně. Do módy přišly empírové střihy, zvonové sukně do půli lýtek a široké slamáky. Nosily se i velké límce, pásky zdůrazňující ženskou siluetu či blůzy vojenského střihu, pod něž se nosila podprsenka, kterou ovšem například na venkově prakticky nikdo neznal. Vznik Československé republiky ženy oslavovaly a vítaly v národních krojích.

Muži za války vyměnili fraky za smokingy a vycházkovou hůl. Někteří nosili denně uniformu, například úředníci se mohli pochlubit nejen bílými límečky, které jim ostatní záviděli, ale i rukavicemi téže barvy a kordy. Nezbytným doplňkem byly cibulové hodinky, v ideálním případě zlaté. Nejen ony, ale také například kožené nepromokavé boty vyrobené na míru však stály doslova celé jmění.

Co se týče nejmenších dětí, až do války se neslo jejich odívání v duchu, který známe i z přelomu 18. a 19. století, děvčata i chlapci byli oblékáni do stejných šatiček, a to zhruba do věku čtyř let, kdy přestali nosit plenky. Novinkou byly dětské námořnické oblečky (šatičky) a propichování uší nejmenším holčičkám, proti čemuž ale lékaři protestovali. Holčičky nosily přes šaty světlé zástěry. Ženy chtěly i během války vypadat dobře, o zdravé mladé muže byla nouze a líbit se jim chtěly všechny. Veškeré zkrášlovací rituály ale měly zůstat přísně utajené, dekorativní kosmetika byla teprve v plenkách. Módní byla světlá pleť, proto se ženy chránily před slunečními paprsky pomocí hedvábných slunečníků a háčkovaných rukavic bez prstů. Na pihy měl zabrat Louise Crème.

Vyčesané účesy si žádaly dlouhé husté kadeře, a kdo je neměl, musel si vypomoci příčesky (na prodeji vlastních vlasů se tak dalo dobře vydělat). Na péči o vlasy a proti lupům se používala vlasová voda a jako stylingový přípravek pomáda značky Elsa nebo Rekord. Pomádu používali i muži na provonění a vytvarování kníru, vousů a pěšinky. Koho trápily šediny, mohl vyzkoušet mléko na „návrat barvy vlasů“, jak hlásala dobová reklama.

O svou tvář se ženy staraly pomocí mýdla a krému, existovalo i speciální mýdlo na obličej, například liliové značky Elsa. Nehty se nelakovaly, ale leštily a pěstily pomocí krémů na bázi oleje, sádla a glycerinu. Profesionální péče nebyla dostupná, kosmetické salony v dnešním smyslu slova totiž ještě neexistovaly.

Muže přitahovaly spíše plnější tvary, a tak šly jistě na odbyt i drahé léky na zvětšení poprsí Pilules Orientales, jedna kúra stála skoro sedm korun.

Ústa si lidé proplachovali vodou značky Rekord, kožní potíže měla vyřešit mast Paratol, na migrénu se doporučovala mentolová tyčinka Elsa a stejná značka vyráběla i náplasti na kuří oka.